

Rusya Liderliğinde Bir Güç Merkezi Olarak Avrasya Ekonomi Birliği

Eurasian Economic Union as a Power Centre Under the Leadership of Russia

Eray ALIM*
Fuat AKSU**

Öz

Avrasya'da, eski Sovyet coğrafyasının kapsadığı alanda bölgesel entegrasyon politikalarının itici gücü bölgenin lider ülkesi olan Rusya olmuştur. SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya'nın öncülüğünde atılan entegrasyon adımları bölgesel birlikteliğin sağlanması kadar Rusya'nın gücünü kurumsallaştırmasının da bir vasıtasıdır. Nitekim, Rusya ve bölge ülkeleri arasındaki keskin güç asimetrisi, bölge ülkelerinin Rusya'ya sunabileceği katkıları sınırlı kılmakta ve böylece hangi saiklerle Rusya'nın bölgesel örgütler kurmak suretiyle entegrasyon tesis etmek isteyebileceği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu hususla ilgili bakılması gereken nokta jeopolitik etkenler ve Rusya'nın uluslararası sistemin genelinde etkili bir oyuncu olması için bölgesindeki konumunu konsolide etme ihtiyacıdır. Bu tespite güçlü zemin sunan örnek bir hadise olarak 2015 senesinde Avrasya Ekonomi Birliği (AEB) faaliyete başlamıştır. Her ne kadar bu projenin kuruluş gerekçesi ekonomik nedenler üzerine bina edilmişse de, bölge ülkelerinin sınırlı ekonomik hacimleri, statik ekonomik yapıları ve bu hususlarla ilişkili olarak Rusya'nın ihracatının ezici payını geliştirmiş ekonomilerin oluşturması, Rusya açısından AEB projenin rasyonelitesini sorgulanır kılmaktadır. Fakat ekonomik boyutun ötesine geçilerek odak noktası Rusya'nın jeopolitik tasavvuruna ve uluslararası siyasi dengeleri okuma şekline sabitlendiğinde, AEB projesini anlamlandırma imkânı doğmaktadır. Yakın plan bir okuma yapıldığında, AEB'nin hayata geçtiği konjonktür Rusya'nın çok kutuplu bir dünya düzeninin etkili aktörlerinden biri olma hedefini daha güçlü şekilde vurguladığı zaman dilimine denk düşmektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın AEB'nin kuruluşuyla Batı ve Çin arasındaki geniş orta alanı kontrol edecek bir blok oluşturma politikasının güçlü işaretleri göze çarpmaktadır. Her ne kadar Rusya, yeni bir Avrasya rejimi ile siyasi entegrasyonu da içinde barındıran supranasyonal bir örgütü mümkün kılmak istemişse de, komşularının Rusya'nın nüfuzu altına girmekten duydukları kaygı bu hedefi kolay ulaşılabilir kılmamaktadır. Buna rağmen, 1990'lardaki durumuna kıyasla Rusya, 2000'lerin ilk on yılında enerji fiyatlarındaki yükselişin getirdiği ekonomik gelirle, kendisini daha hazır hissettiği bir dünya konjonktüründe, güçlü bir entegrasyon projesi olarak AEB'yi hayata geçirebilmiştir. **Anahtar Kelimeler:** Rusya, Avrasya Ekonomi Birliği, Bölgesel Entegrasyon, Çok Kutuplu Dünya Düzeni

* Dr.; erayalim@hotmail.com

** Doç. Dr.; Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, faksu@yildiz.edu.tr

Abstract

Russia has been the driving force behind integration projects in the geographical area known as the ex-Soviet space in Eurasia. Following the breakup of the Soviet Union, steps taken to promote integration under Russian leadership have been aimed at achieving regional unity, but integration initiatives have also served as a means for Russia to institutionalize its influence. The sharp asymmetry between Russia and other countries in the region indicates that the potential of the post-Soviet republics to contribute to Russia is limited and therefore the question arises as to what motivates Russia to achieve integration with its neighbours through the creation regional organizations. In addressing this question, one needs to dwell upon geopolitical factors and Russia's need to consolidate its position in its region which is necessary for it to become an influential actor internationally. A recent development that provides a basis for this assessment is the Eurasian Economic Union (EEU) which came into existence in 2015. Although economic factors are said to be behind the creation of this project, several factors render the EEU a questionable enterprise from Russia's point of view, such as limited economic potential of regional actors, static economic models and the fact that developed (rather than regional) economies take up an overwhelming share of Russia's exports. But if one moves beyond economic dimension, focuses on Russia's geopolitical vision and looks at the way in which Russia conceives of international political dynamics, then it becomes possible to make sense of the EEU project. If viewed closely, one would notice that the EEU's creation coincides with Russia's rigorous attempts to present itself as one of the influential players of a multipolar international order. In this respect, one could see strong signs that the EEU project was launched as an initiative to help Russia control the vast space between the West and China. Although, through a new Eurasian regime, Russia sought to create a supranational project which was also intended to comprise political integration, it remains unlikely for the EEU to extend beyond its current form due to the fear of Russia's neighbours of falling under Russian influence. Nevertheless, Russia, in a relatively strong position after having experienced economic growth during the first decade of 2000s through the rise in energy prices, has managed to spearhead the creation of a strong integration project known as the EEU.

Keywords: Russia, Eurasian Economic Union, Regional Integration, Multipolar World Order

Giriş

Eski Sovyet coğrafyasındaki bölgeselleşme politikalarında Rusya'nın yönlendirici aktör olduğu bir tablo söz konusudur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çözülmesiyle yaşanan jeopolitik dağılma sonrası Rusya, bölge ülkelerini kendi liderliğinde bir arada tutma amacına dönük örgütsel mekanizmaları birer çözüm yolu olarak görmüştür. Rusya, ilk adımı Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile atılan ve daha sonra gerek BDT çatısı altında, gerekse müstakil entegrasyon projeleri üzerinden farklı denemelerle, bölge ülkeleri ile siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında birliktelik tesis etme çabası içinde olmuştur. Diğer taraftan, bölgesel entegrasyonun sağlanmasına dönük kurulan örgütler, Rusya için gücünü kurumsallaştırmasının da önemli bir vasıtası olmuştur. Nitekim, bölge ülkeleri ile Rusya arasındaki keskin güç asimetrisi, örgütsel mekanizmalar dahilinde de olsa ilişkilere kaçınılmaz olarak hiyerarşik bir mahiyet kazandırmaktadır. Dolayısıyla, Rusya'nın kurulan örgütlerin taşıyıcı gücü olması ve de baskın konumu dikkate alındığında, eski Sovyet coğrafyasındaki örgütlerin kuruluş nedenleri ve işlevselliklerinin anlaşılmasında Rusya'nın nasıl bir jeopolitik tasavvura sahip olduğu ve hangi saiklerle bölgesel entegrasyonu mümkün kılmak istediğinin izahı gereklidir.

Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın bölgesel kurumsallaşma yönünde attığı adımlar genel bir açıdan değerlendirildiğinde, çabaların ağırlık noktasını ekonomik nedenlerin oluşturduğu görülmektedir. Bu hususla ilgili Rusya, Avrupa entegrasyon tecrübesini örnek alarak, öncelikle gümrük birliği benzeri yapılar üzerinden ekonomik bağları güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu hedefe dönük 1990'ların ilk yıllarından itibaren birçok farklı örgüt hayata geçmişse de, bu çabalar istenen sonuçları üretmemiş ve 2015 yılında hayata geçen AEB yeni bir inisiyatif olarak faaliyete başlamıştır. AEB, gümrük birliği ile beraber makroekonomik eşgüdüllülüğü de esas alan çerçevesiyle iddialı bir ekonomik entegrasyon projesi olarak göze çarpmaktadır. Rusya'nın hayata geçirmek istediği yeni Avrasya rejiminin her ne kadar siyasi alanı da kapsamı planlanmışsa da, AEB 2010'da kurulan Gümrük Birliği projesinin üzerine bina edilmiş ve muhtevası itibariyle ekonomik entegrasyonun esas alındığı bir çerçevede tanzim olmuştur. Fakat buna rağmen Rusya'nın bu oluşumu hayata geçirerek siyasi bir mülahaza ile hareket ettiğine dair güçlü karineler mevcuttur. Bunun net bir göstergesi AEB'nin Rusya'yı ekonomik anlamda destekleme potansiyelinin zayıf olmasıdır. İhracatının ezici çoğunluğunu AEB harici ülkelere gerçekleştiren Rusya'yı, öncülüğünü yaptığı Avrasya projesine iştirak eden ve sınırlı ekonomik kapasiteye sahip bölge ülkelerinin ekonomik anlamda destekleme ihtimali son derece düşüktür. Ayrıca, bölge ülkeleri ile arasındaki ciddi güç asimetrisine ek olarak, birbirlerini tamamlamayan ekonomik yapıları ve Rusya ve Kazakistan gibi bölgenin en büyük iki ekonomik gücünün yer altı kaynaklarına bağımlı statik ekonomik modelleri, AEB dahilinde ekonomik anlamda artı değer yaratılmasının önünde önemli birer engeldir.

Bu hususların ışığında, AEB projesine yön veren etkenleri anlamak için ekonomik boyutun ötesine geçerek, Rusya'nın uluslararası tasavvurunda AEB'nin nasıl bir yere oturduğuna bakılması gereklidir. Bu gerçekleştirildiğinde, Soğuk Savaş sonrası yaşadığı jeopolitik gerilemeden sonra Rusya'nın bölge ülkelerini yörüngesinde toplayarak dünyada etkili bir güç merkezinin lideri olma hedefinin, AEB'nin hayata geçmesinin arkasındaki temel neden olduğu görülecektir. Rus karar alıcıların söylemleri bu çıkarsamaya uygun karineler sunmaktadır. Ayrıca gerek resmi belgelerde gerekse karar alıcıların açıklamalarında AEB'nin çok kutuplu dünyanın etkili merkezlerinden birine dönüşeceğine dair ortaya konulan vizyon, Rusya liderliğinde bir güç merkezinin oluşturulması çabasına dair somut bir işaretler. Rusya merkezli yeni Avrasya projesinin jeopolitik mahiyetinin farkında olan bölge ülkelerinin önemli bir bölümü ise, bağlayıcı maddeleri de içinde barındıran AEB'ye mesafeli yaklaşmışlardır. Ekonomik birlik fikrine sıcak bakanlar ise, projenin supranasyonal bir mahiyet kazanması ya da siyasi entegrasyonu da kapsamına karşı olmuşlardır. Buna karşın Rusya, komşuları üzerinde zorlayıcı enstrümanlar kullanmaktan da sakınmayarak, AEB'yi geniş bir bölgesel örgüt haline getirmeye yönelmiştir. Bu doğrultuda dünyada kendi liderliğinde bir güç merkezinin hayata geçmesi için uygun bir konjonktür olduğunu da düşünerek, güçlü bir entegrasyon projesi için düğmeye basmıştır.

Yukarıdaki noktaların ortaya koyduğu gibi bu çalışmanın amacı AEB'nin ortaya çıkış sürecindeki etkenleri netleştirmek ve bu projeye matuf Rusya'nın hedeflerini irdelemektir. Bu bağlamda çalışmada AEB'nin küresel rekabete direnç gösterecek ve hatta rekabeti yönlendirebilecek bir "otonom aktör" olarak güçlenmesinin yapısal değişkenler dolayısıyla kısa ve orta vadede neden

mümkün görünmediği tartışılmaktadır. Avrasya ülkelerinde bu birliğe katılma konusunda bir rızanın imal edilmesi Rusya Federasyonu'nun etkisi/zoru ile başarılı olmuş olsa dahi bu ülkelerin ve Rusya Federasyonu'nun materyal güç kapasitelerinin uluslararası sistemde rekabet açısından ancak sınırlı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Çalışmanın takip edeceği seyirle ilgili, öncelikle kronolojik olarak eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın öncülüğünde atılan kurumsallaşma adımlarına dair bir izahat ortaya konulmakta, daha sonraysa, AEB'nin kuruluşu, yapısı ve mahiyeti analiz edilmektedir. Üçüncü olarak, Rusya'nın AEB'yi niceliksel olarak genişletme çabalarına ve komşularının bu örgüte dönük yaklaşımlarına yer verilmektedir. Son olarak, Rusya merkezli bir birlik olarak AEB'nin uluslararası bağlamda nasıl bir yere oturduğu, Rusya'nın çok kutuplu dünya vizyonu üzerinden analiz edilmektedir.

Rusya Merkezli Bölgesel Entegrasyon Denemeleri

Rusya'nın SSCB'nin çözülmesinden sonra bölge politikası, eski Sovyet coğrafyasının ülkenin çıkar alanı olarak belirlenmesi üzerinden şekillenmiştir. Batı ile ilişkilerin yakın seyrettiği 1991-1993 arasındaki zaman dilimin ardından Rusya'daki Yeltsin yönetimi, bölgesindeki gelişmelere daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır. Yakın coğrafyasının Rusya için “hayati ulusal çıkar” anlamına geldiği düşüncesinden hareketle, bölge politikasının hegemonik bir bakış açısından ele alınacağına işaretleri görülmüştür (Sakwa, 2008, s. 369). SSCB'nin dağılmasından itibaren Rus karar alıcılar Rusya'nın bölgesini, “Sovyet Sonrası Alan”, “Yakın Coğrafya”, “KGAÖ Sorumluluk Bölgesi” ya da “Ayrıcalıklı Çıkar Alanı” (Allison, 2013, s. 149) şeklinde nitelendirmelerle tasvir ederek, bu alanı Rusya liderliğinde hiyerarşik bir bölgesel düzen olarak tanzim etmeye çalışıp, özellikle güvenlik eksenli konularda komşuları ile bölge dışı güçlerin etkileşimlerini sınırlı kılma çabası içinde olmuşlardır. Bu hedef etrafında, SSCB dağılmışsa da Rusya'nın bölge politikasının temel motifi, siyasi, ekonomik ve güvenlik eksenli olarak kendi liderliğinde yeni bir düzen tesis ederek, yaşanan dağılmayı kısmi de olsa telafi edecek entegrasyon modelleri geliştirmek olmuştur. 1993 senesinde yayınlanan Rusya'nın Dış Politika Konseptinde, ekonomik birlik, ortak pazar, kolektif güvenlik, müşterek bir barışı koruma ve çatışma çözümü, müşterek bir dış sınıra sahip olma ve dış politikaların koordinasyonu gibi alanlarda eski Sovyet cumhuriyetleri ile maksimum düzeyde entegrasyonun Rusya'nın çıkarları için gerekli olduğu kaydedilmiştir (Lo, 2002, s. 75). 1996'da dışişleri bakanlığına gelecek olan Yevgeny Primakov tarafından, BDT coğrafyasındaki entegrasyon çabaları, oluşabilecek krizler, sınır güvenliği, aşırıcılık ve diğer bölgesel güçlerin Rusya'nın yakın coğrafyasında varlık tesis etmesi riskleri ışığında, güvenlik eksenli olarak zaruri görülmüştür (Lo, 2002, s. 75).

Eski Sovyet coğrafyasındaki bölgeselleşme politikalarının seyri irdelendiğinde, bu yönde ilk adım Ukrayna, Rusya ve Belarus arasında 8 Aralık 1991'de kuruluş anlaşması imzalanan BDT ile atılmıştır. BDT, Rusya harici imzacı ülkeler tarafından “medeni boşanmayı” mümkün kılacak bir girişim olarak addedilmişse de, Rusya açısından bölgesinde ayrıcalıklı konumundan hareketle “büyük güç aktivizmini” tatbik edilebileceği ve aynı zamanda kendisine “jeopolitik rahatlık” sağlayabilecek bir platform olarak görülmüştür (Nygren, 2008, 25; Trenin, 2011, s. 87). Diğer

tarafından kuruluşundan itibaren istenen verimi sağlayamayan BDT, işlevi itibariyle seremonyal olmaktan öteye gidemeyen ve tertiplenen zirvelerde üyelerin sorunlarına pratik çözümler üretmekten uzak bir inisiyatif olarak kalmıştır (Nygren, 2008, s. 25-26). BDT dahilinde eski Sovyet cumhuriyetleri arasında SSCB zamanından kalan bağları koruma amaçlı olarak, özellikle vizesiz seyahat ve işçi hareketi serbestisi noktasında, olumlu sonuçlar alınmışsa da ekonomik ve siyasi birlik fikrini hayata geçirecek bir vizyon ortaya konulamamıştır (Sakwa, 2015, s. 54). Diğer taraftan, 1992 yılında imzalanan Kolektif Güvenlik Anlaşması'nın 2002'de Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) dönüşmesi ve böylece resmi bir askeri ittifakın zeminini hazırlaması, bu inisiyatifin eski Sovyet coğrafyasındaki önemini pekiştirmektedir. Rusya, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan (ve 2012'de üyeliğini askıya alana kadar Özbekistan'ı) aynı çatı altında bir araya getiren bu oluşumu Rusya açısından önemli kılan husus, üye devletlerin (NATO gibi) bir başka askeri ittifaka üye olmalarını engelleyen bir mahiyete sahip olmasıdır (Mankoff, 2009, s. 174). Katılımcı ülkelere Rusya'nın liderliğinde "koruyucu entegrasyon" mahiyetinde bir destek sunan bu oluşum, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gözlemci statüsüne sahip olmasıyla uluslararası arenada üyelerinin siyasi meşruiyetini güçlendiren bir işleve de sahiptir (Allison, 2013, s. 141; Sakwa, 2015, s. 55).

Bölgesel entegrasyonun ekonomik boyutu ise bir diğer ayağı teşkil etmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra ilk çabalar BDT çatısı altında bir ruble bölgesi oluşturulması üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak Rusya'nın para birliğinin lideri olmanın getireceği maliyet konusundaki endişeleri, komşu ülkelerin Rusya'nın mali politikası ile kendilerinininki arasındaki uyumsuzluktan kaynaklı rahatsızlıkları bu çabaları sonuçsuz bırakmıştır. 1990'ların başında bölge ülkeleri kendi para birimlerini hayata geçirmişlerdir (Libman ve Vinokurov, 2012, s. 40). Bu tecrübenin ardından, Avrupa Birliği'nin (AB) entegrasyon projelerinde örnek alınacağı bir döneme girilmiştir. Bu bağlamda ekonomik anlamda sağlanacak birlikteliğin daha geniş bir bölgesel entegrasyonu mümkün kılacağı düşünülmüştür.

Bu doğrultuda atılan ilk adım, 1993 yılında BDT çatısı altında kurulan Ekonomi Birliği olmuştur. Bu inisiyatif, ortak bir ekonomik alan oluşturulması amacıyla, serbest ticaret alanı, mal, hizmet, sermaye ve işçi dolaşımı konusunda ortak bir pazar, ortak ödeme sistemi, gümrük birliği ve para birliği başlıklarını kapsayan bir proje olarak hayata geçmiştir (Khabarov, 1995, s. 1299). Fakat, BDT'nin kurumsal yapısının yetersiz kalması, AB'nin örnek alınmasına rağmen üye ülkelerin egemenlik haklarını supranasyonal bir yapıya devretmek istememeleri ve Rusya'nın Batı ile olan ilişkilerini ve kendi ekonomik reformlarını öncelemesi, Ekonomi Birliği girişiminin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur (Dragneva ve Wolczuk, 2015a, s. 137). Bu başarısız denemenin ardından BDT çatısı altında kapsamlı girişimlerden ziyade gümrük birliği tarzı projelere ağırlık verilmesi uygun bulunmuştur. 1995'te Rusya, Belarus, Kazakistan arasında bir gümrük birliği oluşturulmuş ve daha sonra Kırgızistan ve Tacikistan da bu oluşuma dahil olmuşlardır (Dragneva ve Wolczuk, 2015a, s. 138). Fakat Rusya'nın 1998'de yaşadığı finansal kriz ve Kırgızistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üye olmasıyla, yükümlülüklerini artık WTO ilkelerine uygun şekilde yerine getirmek zorunda olması, 1999'da bu birliğin işlemeyeceğini ortaya koymuştur (Dragneva ve Wolczuk, 2015a, s. 138; Libman ve Vinokurov, 2012, 42).

2000’li yıllara girildiğinde ise Vladimir Putin’in başkanlığa gelmesiyle Rusya’nın ekonomik kurumsallaşmayı daha güçlü şekilde gerçekleştirmeye çalışacağı bir dönem başlamıştır. 1999’da oluşturulan Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Alan adlı oluşumun 2000 yılında Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın katılımcısı olduğu Avrasya Ekonomi Topluluğu’na (AET) dönüşmesine öncülük eden Putin, “uluslararası tüzel kişilik” mahiyetine de sahip olması amaçlanan bu projenin kendisine uluslararası alanda karşılığı olan bir bloğun lideri olma imkanı sunacağına kanaat getirerek bu inisiyatif için düğmeye basmıştır (Dragneva ve Wolczuk, 2015a, s. 138-139). Devletlerarası Konsey ve Entegrasyon Komitesi gibi organları içinde barındıran bu oluşumda ağırlıklı oy uygulamasının geçerli kılınması, örgüt içinde Rusya’yı baskın konuma getirmiştir (Sakwa, 2008, s. 435). Rusya, Ukrayna’yı da AET’ye katmaya çalışmışsa da, Leonid Kuçma Hükümeti bu örgüt bünyesinde serbest ticaret anlaşmalarının ötesinde başka bir inisiyatife dahil olamayacaklarını ve yalnızca gözlemci statüsünde AET çatısı altında bulunabileceklerini belirtmiştir (Bukkvoll, 2004, s. 12). 2003 yılında, Rusya’nın öncüsü olduğu Ortak Ekonomik Alan adında, Rusya, Belarus, Ukrayna ve Kazakistan’dan oluşan, bölgenin gelişmiş ekonomileri arasında serbest ticaret eksenli yaklaşmayı öngören bir diğer projeye ise Ukrayna ilk anda iştirak etmeyi kabul etmiştir (Sakwa, 2008, s. 435). Rusya’nın bu oluşumu hayata geçirmesinin spesifik amacı Kazakistan ve Belarus gibi kendisine yakın ülkelerin yanına Ukrayna’nın da dahil olacağı bir bölgesel projeyi hakim kılmaktır (Trenin, 2011, s. 155). Fakat Ukrayna, ilerleyen zamanla birlikte anlaşmaya bir şerh düşüp, anlaşmanın imzalanması hususunu Ukrayna anayasasına uygunluğuna endekslemiş ve AB ile olan ticari ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı 2004 sonrası süreçte Ortak Ekonomik Alan içinde yer almayı sürdürmüşse de, anlaşma kapsamındaki gümrük birliğine dahil olmamıştır (Dragneva ve Wolczuk, 2016, s. 686-688; Semeni, 2007, s. 128-131). Ukrayna’nın bu kararının arkasında, projenin Ukrayna yönetiminin beklediğinden daha kapsamlı anlaşmalar içermesi ve de AB’den esinlenilerek supranasyonal mahiyette bir oluşuma dönüştürülmek istenmesi yer almış ve Ukrayna’nın üyelik teklifine dönük olumsuz tavrı sonrası sınırlı bir çerçevede kalan Ortak Ekonomik Alan projesi 2006’da sonlandırılmıştır (Sakwa, 2008, s. 436; Dragneva ve Wolczuk, 2015a, s. 139-140).

AEB’nin Kuruluşu, Yapısı ve Mahiyeti

Gerek BDT çatısı altında, gerekse müstakil olarak hayata geçirilen entegrasyon projelerinden sonra Rusya, daha etkili bir bölgesel örgüt arayışına girmiştir. Bu çabalar sonucunda, 2010 senesinde Belarus ve Kazakistan’la beraber yeni bir gümrük birliği rejimi hayata geçirilmiştir. Gümrük Birliği’nin yanına 2012 yılında Tek Ekonomik Alan adlı yeni bir inisiyatif eklenmiştir. 2015 senesinde ise Avrasya Ekonomi Birliği faaliyete başlamıştır. AEB’nin kurulmasıyla birlikte AET lağvedilmiştir. 2015 senesinde faaliyete başlayan AEB iki ana başlık üzerine temellendirilen bir bölgesel entegrasyon projesidir. Bu başlıklar Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan’dan oluşmaktadır. AEB’nin öncü adımı olan Gümrük Birliği’nin yanına eklenen Ortak Ekonomik Alan dahilinde, makroekonomik politikaların uyumlu hale gelmesinden, sanayi, tarım, enerji ve ulaşım dahil birçok farklı alanda bölgesel kalkınmayı destekleyici nitelikte koordineli politikalar öngören kapsamlı bir boyut söz konusudur (Treaty on the Eurasian Economic Union). Bu

bağlamda AEB bir gümrük birliği projesi olmaktan öte, bölge ülkelerini ortak bir ekonomik alanın bileşeni kılmayı amaçlayan kapsamlı bir entegrasyon projesidir. Anlaşma dahilinde bağlayıcı kaidelerle desteklenen AEB projesi, üye devletlere ortak dış ticaret politikası zorunluluğu dayatıp, bölge dışı aktörlerle olan ithalat/ihracat ilişkilerini AEB kaideleri ile çerçeveleyen bir mahiyete sahiptir. AEB sözleşmesinde vurgulandığı gibi:

Gümrük Birliği üye devletler arasında gümrük vergilerinin [...], tarife-harici uygulamaların, korumacılığın, anti-damping ya da daha başka vergi düzenlemelerinin uygulanmadığı; buna karşın üçüncü aktörlere Avrasya Ekonomi Birliği Ortak Gümrük Tarifesi ve diğer ortak uygulamaların icra edildiği, Üye Devletler arasında ortak gümrük alanı oluşturmayı hedefleyen bir çeşit ticari ve ekonomik entegrasyon anlamına gelmektedir (Treaty on the Eurasian Economic Union, s. 4-5).

Bununla birlikte sözleşmede ifade edildiği gibi, “Üçüncü partiden kast edilen, Birliğin üyesi olmayan bir devlet, uluslararası bir organizasyon ya da uluslararası bir entegrasyon birliğidir” (Treaty on the Eurasian Economic Union, s. 5). Bağlayıcı niteliğiyle öne çıkan AEB'nin kuralları ve de örgüt çatısı altında alınacak kararlar, katılımcı ülkeler için iç hukuk kaideleri anlamına gelmektedir (Dragneva & Wolczuk, 2015b, s. 26). Bu özelliği nedeniyle bazı bölge ülkeleri ekonomik ve siyasi olarak Rusya'nın nüfuzu altına girilmesi riski dolayısıyla AEB üyeliğinden kaçınmışlardır. Halihazırda AEB, Rusya, Kazakistan ve Belarus gibi kurucu üyelerle birlikte Ermenistan ve Kırgızistan'ı da bünyesine katmış olarak beş ülkeli bir birlik olarak faaliyet göstermektedir.

Kurumsallaşma bakımından AB'nin Komisyon, Konsey ve Mahkeme (Avrupa Adalet Divanı) gibi kurumları AEB'ye uyarlanmıştır (Russell, 2017, s. 3-4). AEB'nin kurumları, Avrasya Ekonomi Komisyonu, Avrasya Ekonomi Birliği Mahkemesi, Avrasya Hükümetler Arası Konsey ve Yüksek Avrasya Ekonomi Konseyi'nden oluşmaktadır (Treaty on the Eurasian Economic Union, s. 9). Komisyon içinde hükümet temsilcilerinin bulunduğu Komisyon Konseyi ve teknokratlardan oluşan Komisyon Kurulu, Birliğin idari işleyişinden sorumlu olan iki önemli birimdir (Treaty on the Eurasian Economic Union, s. 19-20). AB Komisyonu'na benzer şekilde, Komisyon Kurulu (supranasyonal organ) AEB'nin yürütme organı olup, üçte iki çoğunlukla karar alma yetkisine sahiptir (Treaty on the Eurasian Economic Union, 20; Libman, 2017, s. 89). Komisyon Konseyi ise, Komisyon'un genel işleyişinin denetlenmesinden sorumlu olup Hükümetler Arası Konsey ve Yüksek Avrasya Ekonomi Konseyi'nin kendisine yüklediği sorumlulukları da yerine getirerek görevini ifa etmektedir (Eurasia's Economic Bloc at Risk from Geopolitics, 2015, s. xi). Bütün organlarda üye temsiliyeti eşit sayıda olup, her ülkeden iki temsilcinin bulunduğu Komisyon Kurulu, karar alma sürecindeki bir anlaşmazlık durumunda konuyu Komisyon Konseyi'ne veya Yüksek Avrasya Ekonomi Konseyi'ne (hükümetler arası organlar) devreder. Son kararı verme yetkisi ise hiyerarşik skaladaki en üst birim olan ve devlet başkanları tarafından temsil edilen Yüksek Avrasya Ekonomi Konseyi'ne aittir (Treaty on the Eurasian Economic Union, 8; Libman, 2017, s. 89; Dragneva ve Wolczuk, 2017, s. 13).

Üyelerin eşit oy hakkına sahip olması ilkesine rağmen, AEB'nin bürokratik işleyişinden sorumlu olan ve entegrasyon gündemini belirleyen Komisyon Kurulu'nda Rusya'nın enformel yöntemlerle ağırlık tesis etmesi ve bu oluşumun departmanlarında etki kurmaya çalışması Kazakistan gibi üyelere belirli rahatsızlıklar yaratmaktadır (Dragneva ve Wolczuk, 2017, s. 13-14). Rusya'nın ekonomik ve siyasi nüfuzunu kullanması ve ayrıca Komisyon'daki teşkilat yapısında teknik konularda ve uzmanlık seviyesinde avantajlı konumu, bu birimin işleyişinde güç dengesini Rusya lehine çevirmektedir (International Crisis Group, 2016, s. 10). Ayrıca Rusya, AEB'nin siyasi mahiyetini güçlendirme amaçlı bir parlamentonun oluşturulması, ABD dolarının ticari faaliyetlerde kullanımının terk edilmesi ve tek para biriminin hayata geçirilmesine gayret etmekte olup, bu teklifler Kazakistan ve Belarus devlet başkanları Nursultan Nazarbayev ve Aleksandr Lukaşenko tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Rusya'nın bu konudaki ısrarı, daha derin bir entegrasyon modelini hakim kılmak istediğine dair şüpheleri arttırmaktadır (Strzelecki, 2016, s. 4).

Rusya'nın AEB'ye bakışına dair şüphe uyandıran daha başka örnekler de mevcuttur. Örneğin Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın kendi topraklarını kullanarak gerçekleştirmek istediği transit ticaretle ilgili olarak belirli ürünlerde kısıtlama uygulayarak ortak gümrük alanı prensibine aykırı davranışlar sergilemiştir (Kaczmarek, 2017, s.1038). Ayrıca, 2014'te Belarus ve Kazakistan'ın onayını alamadan Ukrayna'ya ticari yaptırım kararı alarak ve Ukrayna krizi sonrası kendisine uygulanan ekonomik yaptırımlara karşılık AB'ye yönelik kendi yaptırımlarını uygulamaya başlayarak, AEB çatısı altında üye ülkelerin dış ticaret politikalarında ortak hareket etme zorunluluğunu göz ardı etmiştir (Tarr, 2016, s. 10; Eurasia's Economic Bloc at Risk from Geopolitics, 2015, s. xii).¹ Burada dikkat çeken nokta ise AB menşeli tarım ürünlerinin Belarus tarafından [Rusya'ya] ihraç edildiğini iddia ederek Rusya'nın gayri resmi gümrük kontrolleri gerçekleştirmesi ve bu ürünlerin ihracat/ithalat yoluyla ülkesine sokulması durumunda imha edilmesi politikası uygulamasıdır (Russell, 2017, s. 8). Dolayısıyla Rusya, AEB'nin kaidelerini uygulamamak bir yana kendi tek taraflı uygulamalarına riayet etmeyen üyelere de baskı yapmıştır. Tek taraflılığa bir diğer örnek ise, Kasım 2015'te Rusya ve Türkiye arasında yaşanan uçak krizi sonrası Rusya'nın Türkiye'ye uygulamak istediği ithalat yasağını Kazakistan ve Kırgızistan'ın onayını alamamasına rağmen gerçekleştirmiş olmasıdır (International Crisis Group, 2017, s. 17). İlâveten, AEB çatısındaki diğer üyelerin dahil olmadan ve ortak hareket etme prensibi göz ardı edilerek Rusya'nın Çin'le AEB-İpek Yolu projeleri arasında işbirliği öngören bir mutabakat

1 Ortak dış ticaret politikasıyla ilgili kaideler AEB Anlaşmasının 25. maddesi olan "Gümrük Birliğinin İşleyiş Prensiplerinin" ikinci ve üçüncü alt maddelerinde ifade edilmektedir: "(2) Üçüncü aktörlerle olan dış ticarete AEB Ortak Gümrük Tarifesi ve diğer ortak düzenlemeler uygulanacaktır. (3) Üçüncü aktörlerle olan ilişkilerde ortak bir ticaret rejimi uygulanacaktır" (Treaty on the Eurasian Economic Union, s. 25). Anlaşmada, bu hususlarla ilgili istisnaların olabileceği belirtilmektedir. Bunlar, kamu düzeni, insan/canlı hayatı, yenilenemez kaynaklar, kültürel mirasın korunması, ulusal güvenlik ve savunma ile ilgili sebepler, uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi şartı, ürünlerde lokal ya da genel kısıtlılık hali ve mali durum ve ödemeler dengesiyle ilgili nedenler şeklinde özetlenebilir (ANNEX 7 to the Treaty on the Eurasian Economic Union, s. 12-14, 16). Fakat, Rusya'nın uyguladığı yaptırımları istisnai koşullar çerçevesinde ele almak mümkün değildir. Zira Rusya, Ukrayna krizi sonrası Ukrayna'ya ve AB'ye ve de uçak krizi sonrası Türkiye'ye dönük ithalat yasağını yaşadığı krizlerden sonra, siyasi nedenlerle uygulamaya sokmuştur.

imzaladığı ve ortak Rusya-Çin çalışma grubu oluşturduğu görülmüştür (Wilson, 2016, s. 116-117, 122). Bu hadiselerin gösterdiği gibi, Rusya'nın tek taraflı uygulamalarla kuralları esnettiği ve kendi çıkarlarını AEB'nin kaidelerine riayet etme prensibinin önüne koyduğu durumlar söz konusudur. Bunun beklenmedik bir gelişme olmadığı ifade edilmelidir. Kendisinden ekonomik kapasitesi çok daha küçük ülkelerle aynı kurallara tabi olarak kendisinin sınırlandırılmasına Rusya'nın izin vermeyeceği öngörülmelidir.

Nitekim yakın plan bir okuma yapıldığında, Rusya'nın bölgesinde ekonomik artı değer üretilmesi amacından ziyade jeopolitik olarak kendisini destekleyecek bir projeyi hayata geçirmek istediğini görmek mümkün olup, bu husus bazı göstergelerle netleştirilebilir. Öncelikle, AEB çatısı altındaki total ekonomik değer yaklaşık % 86'sının Rusya'ya ait olması (World Bank (c)) ve AEB bütçesinin % 88'inin Rusya tarafından karşılanması (Salimov, 2015), Birlik çatısı altında Rusya'nın baskın konumunu ortaya koyan veriler olarak kaydedilmelidir. Bununla birlikte, Rusya'nın ihracatının yaklaşık % 92'sini AEB dışındaki ülkelere gerçekleştirmesi ve AEB ülkelerinin yalnızca % 8'lik bir paya sahip olması, AEB'nin Rusya için cazip bir ekonomi alanı olabileceğini söylemeyi mümkün kılmamakta ve bu oluşumun Rusya açısından işlevini anlamak için esas olarak jeopolitik boyuta odaklanılması gerektiğini göstermektedir (Where Did Russian Federation Export in 2016?). Avrasya ülkelerinin 2000-2015 yılları arasındaki dış ticaret oranlarının karşılaştırılması yapıldığında Rusya'nın ekonomik açıdan konumu ile diğer bölge ülkeleri arasındaki fark açıkça görülmektedir (bkz EK-Tablo 1 ve 2). 137,3 milyar dolarlık ekonomik büyüklüğüyle doğal kaynak zengini bir ülke olan Kazakistan, eski Sovyet coğrafyasının ikinci en büyük ekonomisine sahip olsa da, bu oran dahi Rusya'nın ekonomik hacminin yaklaşık %10'u olup, uluslararası bir ekonomik güç haline gelmesi noktasında Rusya'ya yeterli katkıyı sunmaktan uzaktır (World Bank (c); Libman, 2017, s. 89). Diğer iki üye ülkeye bakılırsa; Kırgızistan ve Ermenistan'ın ekonomik hacimleri, AEB çatısı altında % 1'in bile altındadır (Eurasia's Economic Bloc at Risk from Geopolitics, 2015, s. xi). Belarus'un ise ekonomik anlamda Rusya'yı desteklemesi bir yana bilakis Rusya, dönemsel olarak piyasa fiyatının çok altında tedarik ettiği doğal gaz ile Belarus'u desteklemektedir. Ayrıca Belarus, Rusya'dan almış olduğu petrolün ihtiyaç fazlasını üçüncü ülkelere ihraç ederek gelir elde etmektedir (Trenin, 2011, s. 163). Diğer yandan AEB projesine katılımına büyük önem atfedilen Ukrayna dahi bölgenin önemli bir sanayi ülkesi olsa da, 93 milyar dolarlık ekonomik hacmiyle (World Bank (c)) Rusya'yı ekonomik anlamda desteklemek konusunda yetersizdir. Yukarıda da vurgulandığı gibi, Rusya'yı dış ticaret anlamında besleyen başlıca pazarlar bölge dışında olup, özellikle Avrupa ve Çin bu noktada baskın konumdadır. Benzer şekilde ABD, AB ve Çin ile karşılaştırıldığında 2000-2015 yılları arasındaki verilerden de (bkz; EK-Tablo 3) görüleceği üzere Rusya'nın da içinde yer aldığı Avrasya bölgesi ülkelerinin dünya dış ticaret hacminde rekabet edebilirliğinin sınırlı kalacağı söylenebilir.

Diğer yandan AEB projesi için AB'nin örnek alınması hususu ışığında bakılırsa, Avrupa entegrasyon projesi hayata geçtiğinde altı kurucu ülkenin "politik ve ekonomik gelişme düzeyindeki benzerlik" ve müteakiben ortak tarım ve ortak sanayi politikası gibi alanlarda eşgüdüllülüğün getirdiği artı değerle bu örgüt çatısı altında Birlik içi ticaret ciddi manada artış göstermiştir (Akal ve Şen, 2005, s. 121-122). Her ne kadar Almanya, ticari ve endüstriyel anlamda AB'nin itici gücü olmuşsa da,

ardından gelen Fransa, İtalya ve Hollanda da Birlik içinde önemli ekonomik aktörlerdir (Akal ve Şen, 2005, s. 124). AEB'de ise, Rusya'nın % 90'a yaklaşan ekonomik payı ve ülkeler arasındaki keskin ekonomik güç asimetrisi, Birlik çatısı altında ekonomik bir sinerji oluşturulmasının ciddi zorluklar içerdiğini göstermektedir (Inozemtsev, 2014, s. 62-63). AEB'nin en büyük iki ekonomisi Rusya ve Kazakistan'ın temel ihracat ürünlerinin enerji kaynakları ve metaller olması göz önüne alındığında, yer altı kaynaklarına bağımlı ekonomik yapılar bölgesel ölçekte ekonomik artı değer yaratılmasının önünde ciddi bir yapısal engel teşkil etmektedir (Inozemtsev, 2014, s. 63). Ayrıca, % 90'a varan oranda gümrük tarifelerinde uyum sağlanmış ve mal ve hizmet dolaşımı serbestisi tesis edilmişse de bölgenin kalkınmasına imkân tanıyacak bir sanayi planına sahip olmayan AEB'nin, küresel ölçekte ekonomik bir güç merkezi olması ciddi zorluklarla maluldür (Libman, 2017, 92-93). Nitekim gelinen aşamada statik ekonomik yapıların, teknolojik yetersizliğin, birlik içi düşük ticaret hacminin ve Ukrayna krizi sonrası Batı'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar nedeniyle dış finansal kaynak tedarikinde yaşanan zorlukların, AEB'nin ekonomik performansını zayıf kıldığı görülmektedir (Kirkham, 2016, s. 125). 2014 sonrası Ukrayna krizinin getirdiği ekonomik olumsuzlukların ve enerji fiyatlarındaki düşüşün bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Fakat AEB'nin her halükarda Rusya'yı ekonomik anlamda desteklemesi ciddi zorluklarla maluldür. Dolayısıyla, yukarıda paylaşılan verilerin ışığında, Rusya açısından Avrasya projesinin ekonomik olmaktan ziyade jeopolitik nedenlerle önemli olduğu sonucuna ulaşmak için güçlü bir zemin söz konusudur. Bölge ülkelerinin önemli bir bölümünün Rusya'nın jeopolitik tasavvurunun bir uzantısı olarak gördükleri AEB'ye katılmaktan sakınmaları da bu projenin mahiyetine dönük önemli ipuçları vermektedir.

Rusya'nın AEB'yi Genişletme Çabaları

Rusya, Putin'in 2012'de tekrar devlet başkanlığına gelmesiyle Avrasya projesini yalnız ekonomik değil siyasi boyuta da sahip olacak şekilde geliştirmek istemişse de, bu sürecin ilerlemesi muhalif tavırlar nedeniyle kolay olmamıştır. Putin, siyasi entegrasyon dahil kapsamlı bir bölgesel örgütü hayata geçirme amacını ilk olarak 2011 senesinde kaleme aldığı bir makalede dile getirmiştir. Söz konusu makalede Rusya'nın vizyonu şu şekilde açıklanmıştır:

Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Alan projeleriyle, Avrasya Ekonomi Birliği vizyonunun temellerini attık. Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Alan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımlarıyla genişleyecektir. [Fakat] bunun da ötesine gitmek istiyoruz ve kendimize daha üst düzeyde entegrasyonu mümkün kılacak Avrasya Birliği adlı iddialı bir hedef koyduk (Putin, 2011).

Putin tarafından bu iddialı hedef, "içinden geçilen zamanların yeni değerler etrafında ve yeni bir siyasi ve ekonomik temelde entegrasyonu gerekli kıldığı" (2011) düşüncesi üzerinden açıklanmıştır.² Her ne kadar Putin hayata geçirmek istediği Avrasya projesinin jeopolitik bir

2 Bu hususla ilgili ek bir vurgu yapılacak olursa Putin, Avrasya projesiyle ilgili bakış açısını ortaya koyarken, temel referans noktası SSCB çatısı altında birçok farklı halkın ortak bir tarihsel geçmişe sahip olması ve bunun, tekrardan birleştirici bir güç olarak işlev görebileceği olmuştur. Bu bağlamda Putin vizyonunu herhangi bir kimlikli tasavvura dayandırmamış ve Avrasya rejiminin kuruluş rasyonelitesini pratik gerekçeler üzerinden ifade etmiştir. Kendisi,

amaç taşıdığı ve SSCB'yi diriltmek gibi bir hedef güttüğünü kabul etmese de (2011), tarihsel tecrübelerin ışığında komşu ülkeler Rusya'nın öngördüğü entegrasyon fikrine soğuk yaklaşmışlar ve buna karşın Rusya gerek mükafat gerekse zorlayıcı uygulamalara başvurarak Avrasya projesini niceliksel olarak genişletmeye çalışmıştır.

Rusya Federasyonu'ndan sonra bölgenin en büyük ikinci ekonomisi olan Kazakistan'ın devlet başkanı Nazarbayev, eski Sovyet coğrafyasında ekonomik entegrasyon projelerine olumlu yaklaşan bir lider olmuşsa da, 2010 sonrası oluşturulmak istenen Avrasya projesinin siyasi bir boyut kazanmasına ve ortak sınır kontrolü, savunma ve güvenlik gibi alanları kapsamasına karşı çıkmıştır (Tarr, 2016, s. 17). Putin ise, Kazakistan'la istediği yakınlığın tesis edilememesi durumuna karşı Kazakistan'ın uzun zaman Rus dünyasının bir üyesi olduğu, daha önce Kazakların bir devleti olmadığı, Kazak nüfusunun çoğunun Rusya ile yakın ilişki içinde olmayı istediği vurguları üzerinden Nazarbayev'in halkının isteklerine karşı çıkmayacağı öngörüsünü seslendirmiş; buna karşın Nazarbayev, Kazakistan'ın, bağımsızlığını tehdit edecek hiçbir organizasyonun parçası olmayacağını belirtmiştir (Traynor, 2014). Esas itibarıyla Putin'in Kazak devletinin otantikliğini sorgulamakla, toprakları dahilinde önemli bir Rus nüfus barındıran Kazakistan'a Rusya'nın bölgesel tasavvuruna tezat bir duruş sergilememesi konusunda zımnî olarak uyardığı ifade edilmelidir. Kazakistan'ın Avrasya rejimi dahilinde siyasi entegrasyon fikrine olumsuz bakışının da etkisiyle halihazırdaki süreçte Rusya ekonomik boyutla kendini sınırlasa da, karşılaşabileceği muhalefeti ve direnci (Ukrayna'ya dönük olduğu gibi) güç kullanarak çözüme olasılığı seçenekler arasındadır (Popescu, 2014, 32). Rusya'ya açıktan karşı çıkmak ya da AEB'den ayrılmak yönünde bir eylem ise, Ukrayna örneği ortadayken ciddi riskler barındırmaktadır (Dragneva ve Wolczuk, 2017, s. 24; Bukkvoll, 2014). Ukrayna'nın AEB'ye dahil olma konusundaki olumsuz tavrı Rusya merkezli bir örgütün kendi egemenlik haklarının aşınmasına neden olacağı kaygısı ile gerçekleşmiştir. Rusya'nın teklifiyle aynı konjonktürde AB ile Ortaklık Anlaşması müzakereleri yürüten Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç, Ukrayna'nın 2010'da kurulan Gümrük Birliği'ne katılması yönünde Rusya'dan gelen baskılara direnirken Gümrük Birliği'ne dahil olmak yerine, '3+1' (Rusya, Kazakistan, Belarus) formülüyle, bu oluşumla dışarıdan ilişki kurulabileceği ve de Ukrayna'nın AB ile bağının kopmayacağı bir yol izlemeye çalışmıştır (Tsygankov, 2015, s. 284). Rusya ise Yanukoviç üzerindeki baskıyı arttırarak Ukrayna'nın yönünü AEB'ye çevirmek istemiş, Ukrayna'daki krizin tırmanması sonucunda Yanukoviç görevden azledilmiş ve Ukrayna'daki yeni yönetim tercihini AB ile Ortaklık Anlaşması imzalamaktan yana kullanmıştır. Fakat Yanukoviç'in azli sonrasındaki süreçte Ukrayna'nın ödediği bedel Rusya'nın ticari yaptırımlarına maruz kalmak, Kırım'ı Rusya'ya kaybetmek ve Doğu Ukrayna'da Rusya destekli milislerle silahlı bir mücadele içine girmek olmuştur.

SSCB'den altyapı, bölgesel üretim anlamında ihtisaslaşma deneyimi, ortak bir dil, bilimsel ve kültürel alanda ortak bir mirasın devralındığını vurgulayarak, işbirliği merkezli bir düzen kurmanın pratik ve kolaylık içeren taraflarına vurgu yapmıştır (Putin, 2011). Böylece 165 milyon tüketiciden oluşacak büyük bir pazar ve de ortak bir mevzuat altında sermaye, hizmet ve işgücünün serbestçe dolaşabileceği bir ekonomi alanı oluşturulması vizyonu ortaya konulmuştur (Putin, 2011).

Bu süreçte diğer bölge ülkelerinden de Rusya'ya yönelik dirençler söz konusu olmuşsa da Rusya bu dirençleri aşmak ve rızayı imal etmek için bir tür "havuç-sopa" stratejisi izlemiştir. Böylece AEB'ye üye ülke sayısını artırmak istemiştir. Örneğin Tacikistan Gayri Safi Milli Hasılasının (GSMH) yaklaşık yarısını, Özbekistan ise dörtte birini Rusya'da çalışan işçilerinin ülkelerine gönderdikleri işçi gelirlerinden elde ettiği için, Rusya bu ülkeleri AEB'ye katılmaya zorlamak amacıyla, AEB harici ülkelerden gelen işçilerin ülkesine kabul şartlarını ağırlaştırmıştır (Parshin, 2015). Tacikistan'ın AEB'ye katılma konusundaki tereddüdünde, hâlihazırda KGAÖ üyesi olmasıyla beraber, AEB'ye de katılmasıyla birlikte, hem askeri hem de ekonomik olarak Rusya'nın şemsiyesi altına girmekten duyduğu çekinceler rol oynamıştır (Kuchins vd, 2015b, 13). İşçi ücretlerinden sağladığı geliri kaybetme riski nedeniyle Tacikistan AEB'ye katılma seçeneğini değerlendirmekteyse de (Putz, 2016), Özbekistan'ın üyelik konusuna bakışı çok daha olumsuzdur. Bunun arkasında Özbekistan'ın önceki devlet başkanı İsmail Kerimov'un 12 Ocak 2015'te belirttiği gibi, AEB'nin SSCB'yi yeniden diriltme amaçlı bir örgüt olduğuna dair inanç bulunmakta olup, AEB projesine ilişkin olarak Kerimov, Lenin ve Stalin dönemindeki SSCB'ye öyküldüğü tenkitini dile getirmiştir (Karimov, 2015). Özbekistan'a benzer şekilde Türkmenistan da bölgenin tarafsızlık politikası izleyen ülkesi olarak AEB'ye katılmayacağını belirtmiştir (International Crisis Group, 2017, s. i).

2008 Gürcistan krizinin yarattığı olumsuz tecrübeler ışığında Gürcistan için AEB üyeliğine dönük bir mülahaza söz olmamış ve SSCB benzeri bir oluşumun hayata geçtiği inancını taşıyan ve Batı ile ilişkilerini geliştirmek isteyen bu ülke AEB'ye üyelikten uzak durmuştur (Balakishi, 2016, s. 8-9). İlerleyen konjonktürde Gürcistan ve Moldova, Gümrük Birliği/AEB'ye katılmaktansa AB ile Ortaklık Anlaşması imzalama yolunu seçmişlerdir. Azerbaycan'a dönük olarak Rusya, işçi kabul şartlarını ağırlaştırarak, sınır kontrollerinin sıkılaştırarak ve Azerbaycan'ın Kuzey Kafkasyadaki radikal İslami grupları desteklediği iddiasını seslendirerek çeşitli baskı unsurlarına başvurmuşsa da AEB'ye katılması durumunda Azerbaycan, enerji alanında Rusya'nın kendi üzerindeki nüfuzunu arttırması ve Batı ile olan ilişkilerinin olumsuz etkilenmesi kaygıları nedeniyle üyelikten uzak durmuştur (Balakishi, 2016, s. 13).

Bölgenin bir diğer ülkesi Kırgızistan ise, Rusya'ya gönderdiği işçilerden gelen ekonomik geliri kaybetmeyi göze alamadığı için işçi dolaşım serbestisini garantileyen AEB üyeliğine olumlu yanıt vermiş ve bu kararında Rusya'nın bir milyar dolarlık kalkınma fonu desteği ve Rusya'ya olan borçlarının silinmesi de rol oynamıştır (Kuchins vd, 2015a, 15; Russell, 2017, s. 7). Tacikistan ve Kırgızistan gibi ülkelerin sınırlı ekonomik hacimleri göz önüne alındığında, Rusya'nın Orta Asya'da hâlihazırda üslerine ev sahipliği yapan bu ülkeleri AEB'ye katarak, bölge politikasının güvenlik ve siyasi ayaklarını daha da güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir (Abdullo, 2015). Ermenistan ise, Ukrayna gibi AB ile Ortaklık Anlaşması imzalaması gündemde olan bir diğer ülke olmuşsa da Rusya, enerji fiyatını % 60 oranında arttırmayı düşündüğünü ilan ederek, ülkenin ihtilaf içinde olduğu Azerbaycan'la dört milyar dolarlık silah anlaşması imzalayarak ve Ermenistan'la olan ittifak ilişkisini gözden geçireceği mesajını seslendirerek, muhatabı üzerinde güvenlik ve ekonomik eksenli bir baskı stratejisi izlemiştir (Blank, 2013; Buckley ve Olearchik,

2013). Rusya'nın Ermenistan üzerindeki güçlü nüfuzu ve uyguladığı baskını neticesinde bu ülke AB'nin Ortaklık Anlaşmasını geri çevirip AEB'ye üye olmayı seçmiştir.

Rusya Merkezli Bir Güç Merkezi Olarak Avrasya Ekonomi Birliği

Rusya'nın bölge ülkelerini AEB'ye dahil etme çabası eski Sovyet coğrafyasındaki komşularını bölgesel örgütler üzerinden yürüncesinde toplama politikası ile ilintilidir. Doğu Bloku ve Sovyetler Birliği çözülmüş olsa da, Rusya liderleri eski Sovyet coğrafyasının ülkelerinin çıkar ve potansiyel nüfuz alanı olduğu düşüncesini korumuştur. Bu düşünce hem çözülmenin yaratmış olduğu ekonomik, siyasi, sosyal sorunlar açısından hem de doğrudan sınır ve askeri güvenlik açısından gerekçelendirilmiştir. Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın bitişinin "Rusya'ya yakın coğrafyasında belirli hak ve sorumluluklar yüklediği" (Allison, 2013, s. 123) algı ve söylemi üzerinden bir meşrulaştırma sürecine girilmiştir. Gerçekte bu durum eski Sovyet coğrafyasında komşularıyla kuracağı ilişkilerde Rusya'nın görece yeni bir normatif çerçeveye ortaya koymaya çalışması demektir (Allison, 2013, s. 123). Bölge ülkelerinden beklenen ise Rusya'nın stratejik çıkarlarını esas alan bu normatif çerçeveye uygun davranmalarıdır. Bu tasavvur belirli talepler üzerine kurulmakta olup, iki temel noktanın altını çizmek gereklidir. İlki, Gürcistan ve Ukrayna krizlerinde görüldüğü gibi, başta NATO ve AB olmak üzere bölge dışı aktörlerle Rusya'nın onaylamadığı bir ilişki içine girilmemesidir. İkincisi, Rusya'nın öncülüğünde hayata geçen bölgesel entegrasyon projelerine dahil olunmasıdır. Bu taleplerin karşılanmasına dönük olarak, yukarıda AEB özelinde tartışıldığı gibi, Rusya komşularına dönük zorlayıcı uygulamalar devreye sokmaktan sakınmamaktadır. Rusya karar alıcıları komşularının egemen devletler olarak alacakları kararlara saygı duyduklarını söyleseler de (Putin, 2014; "Russia Calls NATO Plans 'Colossal' Shift", 2006), Gürcistan ve Ukrayna krizlerinin gösterdiği gibi, bölge ülkelerinin Rusya'nın stratejik çıkarlarına tezat politikalar izlemeleri durumunda askeri seçenek dahil cezalandırıcı uygulamaların devreye sokulacağı ve egemenlik haklarının ihlal edilebileceği olasılığı hep gündemde tutulmuştur. 1994'te Yeltsin'in eski Sovyet cumhuriyetleri ile Rusya'nın ilişkisini açıklarken ülkesini, "eşitler arasında ilk" (Allison, 2013, s. 123) olarak takdim etmesinden de anlaşılacağı gibi, Rusya'nın komşularıyla kuracağı ilişkinin hiyerarşik niteliği, SSCB'nin dağıldığı ilk yıllardan itibaren yadsınamaz şekilde ortaya çıkmıştır.

İstenen hiyerarşik düzenin kurulması hususunda bölgesel örgütler Rusya açısından işlevselliği olan platformlar olarak değerlendirilmiştir. Örgütsel mekanizmaların kuruluş gerekçesi ortak çıkarlara hizmet edecek bir düzen kurmak olarak ilan edilse de (Putin, 2011), bu oluşumlar Rusya için gücünü kurumsallaştırmanın bir vasıtası olmuştur. Nolte'nin vurguladığı gibi, büyük güçler için bölgesel örgütler, buldukları coğrafyada hâkimiyet kurma ve rakip büyük güçleri bölgelerinden uzak tutma noktasında işlev görebilen mekanizmalardır (2010, s. 891). Nitekim Rusya da, 1990'ların başından itibaren öncülüğünü yaptığı bölgesel entegrasyon projeleriyle eski Sovyet coğrafyasını kendi liderliğinde bağımsız bir güç merkezi olarak tanzim etmeye çalışmıştır.

AEB projesi Rusya'nın bu yöndeki çabalarının son halkası olup, AEB'nin oluşum süreci Rusya'nın çok kutuplu dünya vizyonunu hayata geçirme çabalarının da yoğunlaştığı zaman dilimidir. Putin'in AEB'nin kuruluş sürecinde altını çizdiği temel husus, Rusya'nın müstakil bir güç merkezi olması gerektiğidir. Mayıs 2012'de başkanlık görevini devralırken vurguladığı gibi:

Önümüzdeki birkaç yıl Rusya'nın on yıllar sonrasını belirleyecek önemdedir. Şunu anlamalıyız ki; sonraki nesillerin hayatı ve ulus ve ülke olarak bizlerin durumu [...] Baltıklardan Pasifik'e kadar olan topraklarımızı geliştirme kararlılığımıza ve Avrasya'nın lideri ve çekim merkezi olma kabiliyetimize bağlıdır (Putin, 2012).

Bu hedefe matuf olarak, birleşik bir Avrasya tahayyülü Rusya'nın vizyonuna yön vermiştir. Eski Sovyet coğrafyasındaki büyük alanının bir kısmının Avrupa, bir kısmının ise Asya'daki jeopolitik denklemin bileşeni olarak birbirlerinden kopuk şekilde var olmalarındansa, Rusya, bu alanın bütününe kapsayan bir bloğun dünyadaki etkili merkezlerden biri olma düşüncesinden hareketle, kendi liderliğinde yeni bir Avrasya rejiminin kuruluşu için düğmeye basmıştır (Gvosdev ve Marsh, 2014, s. 189). Putin'in Avrasya projesine dair vizyonu bu düşünceye ışık tutmaktadır:

21. yüzyıl çok ciddi değişikliklere gebe olup, finansal, ekonomik, kültürel, askeri ve siyasi alanlarda başlıca jeopolitik merkezlerin şekillendiği görülmektedir. Bu durum, komşularımızla niçin entegre olmamız gerektiğini de açıklamaktadır. [...] Avrasya Ekonomi Birliği, tarihsel olarak Avrasya bölgesinde ulusların kendi kimliklerini korumalarını sağlayacak bir projedir. Yeni bir yüzyılda ve yeni bir dünyada, Avrupa ve Asya'daki gelişmelerin dışında kalmaktansa, Avrasya entegrasyonu ile eski Sovyet coğrafyası bağımsız bir merkez olma şansını yakalayacaktır (Putin, 2013).

Bu tahayyül, Rusya'nın çok kutupluluk savunusu ve farklı güç merkezlerinden oluşan bir uluslararası yapının etkili aktörlerinden biri olma hedefi ile yakından ilişkilidir. 1990'lardan itibaren ABD merkezli tek kutuplu dünya düzeni yerine çok kutuplu bir yapıyı savunan Rusya, bu düşünceyi en son 2016 tarihli Dış Politika Konsepti raporunda, uluslararası ilişkilerin çok kutuplu bir düzlemde oluştuğu, bunun karmaşık bir yapı ortaya çıkardığı ve yeni ekonomik ve siyasi güç merkezlerinin artık var olduğu vurguları ile açıklamıştır (Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 2016). Bu itibarla Rusya, dünyada değişmekte olan ekonomik ve siyasi dengelere istinaden ve uzun zamandır savunusunu yaptığı çok kutuplu bir sistemdeki müstakil bir güç merkezi olma hedefine dönük olarak AEB'nin kuruluşuyla kendi hamlesini ortaya koymuştur.

Rusya, 1990'lardan 2000'lere uzanan dönemde bazı başarısız denemelerle karşılaşmışsa da, kapsamlı bir bölgesel entegrasyon projesi olan AEB'yi, kendisini Soğuk Savaş sonrası yaşadığı zorlu geçiş döneminin ardından daha güçlü hissetmesiyle ve de uluslararası konjonktürün bu yönde bir inisiyatifeye uygun olduğu düşüncesiyle hayata geçirmeye karar vermiştir. Bu konjonktürde 2007/2008 küresel finansal krizine kadar Rusya'nın önemli bir ekonomik büyüme kaydetmesinin kendisini daha iddialı projeleri hayata geçirme konusunda teşvik ettiğinin altı çizilmelidir. Yükselen petrol fiyatlarıyla artmakta olan milli gelir, ülkenin ekonomik anlamda ciddi bir büyüme süreci içine girmesini sağlamıştır. 1990'larda içinden geçmekte olduğu zorlu

zamanlarda Rusya'nın GYMH'sı yaklaşık 200 milyar dolara kadar gerilemişken, 2011 yılı itibarıyla on katlık bir artışla iki trilyon doların üzerinde bir ekonomik büyüklüğe ulaşılmıştır (World Bank (b)). Enerji fiyatlarındaki artışa koşut olarak kaydettiği ekonomik büyümeyle birlikte Rusya, Batı'dan kredi konusunda yardım talebinde bulunan bir ülkeden, Batı ülkeleriyle pariteyi yakalama noktasına gelen bir ülkeye dönüşmüştür.³

Görece güçsüz olduğu zamanlarda Rusya, Batı ile arasındaki asimetrik ilişkinin sonuçlarını Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya eklenmelerinde, Sırbistan'ın bombalanmasında, Kosova'nın bağımsız bir devlet olarak tanınmasında, ABD'nin Anti-Balistik Füze Anlaşması'ndan tek taraflı olarak çekilmesinde ve WTO üyesi yapılmasına dair sergilenen kayıtsızlıkta gözlemlemiştir (Mankoff, 2009, s. 100-101). Rusya tarafındaki algı özellikle ABD'nin 1990'lardaki zayıflığından istifade edip beraber çalışma yolları aramaktansa, Rusya'yı daha da izole edecek bir politika izlediğidir (Mankoff, 2009, s.101). Dolayısıyla Rusya'nın 1990'lardan itibaren Batı ile olan ilişkilerin Batı'nın üstünlüğü üzerinden tanzim olduğuna ve Batı'nın kurumsal genişlemesinin (AB/NATO) kendisini dışlayarak icra edildiğine dair taşıdığı inanç, bölgesinde entegrasyon projeleri üzerinden bir güç merkezi oluşturma kararında etkili olmuştur (Kirkham, 2016, s. 120-121). Bu arka plan dahilinde, 2007 sonrası konjonktürü Sakwa, Rus dış politikasındaki "neo-revizyonist" dönemin başlangıcı olarak tanımlamaktadır (2015, s. 62).

Bu konjonktür aynı zamanda Rusya'ya istifade edebileceği önemli fırsatlar da sunmuş ve 2010'lu yıllara yaklaşılırken Batı'nın yaşadığı sorunlar yeni bir Avrasya projesinin hayata geçirilmesi konusunda Rusya'ya uygun bir ortam sağlamıştır. Batı'nın yaşadığı sorunların Rusya tarafından değerlendirilmesi şu şekildedir: Afganistan ve Irak tecrübeleri ABD liderliğindeki Batı ittifak sisteminin kırılma noktalarını ortaya çıkarmış olup, ABD özelinde bu durum, Barack Obama'nın başkanlığa gelmesiyle birlikte ABD'nin askeri güce dayalı agresif dış politika seyrinde bir gerilemeye neden olacak ve 2008 finansal krizi nedeniyle öncelik, ülke içi sorunlara verilecektir; AB ise, genişleme yorgunluğu, üyelerinin yaşadıkları ekonomik sorunlar ve merkezkaç siyasi aktörlerin zemin kazanmasıyla kendi içinde bir sıkışmışlık yaşamaktadır (Trenin, 2014, 12-13; Lo, 2015, s. 45-46). Rusya açısından bu tablo, Batı'nın gerilemesine koşut olarak dünya siyasetinde yeni güç merkezlerinin de var olduğu bir tablodur. 2016 tarihli Dış Politika Konsepti'nde de vurgulandığı gibi:

Dünyada oluşmakta olan çok kutuplu bir uluslararası sistemle ilişkili olarak önemli değişiklikler yaşanmaktadır. [...] Küreselleşme, yeni ekonomik ve siyasi güç merkezlerinin oluşumuna katkı sunmaktadır. Küresel güç ve kalkınma potansiyelinin desantralize bir yapıya kavuşmasıyla beraber, bu potansiyel Asya-Pasifik bölgesine kaymakta olup, bu durum, geleneksel batı güçlerinin ekonomik ve siyasi hakimiyetini zayıflatmaktadır (Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 2016).

3 Örneğin, 2000 senesinde Rusya 260 milyar dolarlık ekonomik büyüklüğüyle, sırasıyla 1,4 trilyon ve 1,6 trilyon dolarlık ekonomiler olan Fransa ve İngiltere'nin yaklaşık 5-6 kat gerisinde bir ülkeyken; 2013 yılına geldiğinde bu ülkelerin sırasıyla 2,8 ve 2,74 trilyon dolarlık ekonomik hacimlerine karşılık kendisi 2,2 trilyon dolarlık bir ekonomik büyüklüğe ulaşarak, nispi anlamda aradaki farkı önemli ölçüde kapatmıştı (World Bank (a); World Bank (b)).

2007/2008 sonrasının dünyasında Batı'nın gerileme içine girdiği bir konjonktürün Rusya için bir fırsat alanı yaratmakta olduğu düşünülmüştür. Böylece çok kutuplu dünya tasavvuruna uygun şekilde Rusya liderliğinde yeni bir Avrasya projesinin hayata geçirilmesine karar verilmiştir. Rusya, AEB'nin öncülü olan bölgesel oluşumlardan daha etkin işleyeceği düşünülen bir entegrasyon projesini hakim kılarak [ve yeni bir bölgesel birliğin lideri olarak], 2007/2008 sonrasındaki dünya konjonktürüne dönük kendi hamlesini ortaya koymuştur. Aslında bütün bu gelişmeler Rusya tarafından 1990'ların ortasından itibaren çok kutuplu dünya savunusu etrafında süregelen politikanın devamı niteliğindedir. Dolayısıyla bu durum bir ölçüde Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov'un "Batı Sonrası Düzen" (Lavrov, 2017) olarak tarif ettiği dünya düzeninde Rusya'nın konumunu etkili bir güç merkezinin lideri olarak netleştirme çabasının tezahürüdür. Bu denklemde Rusya, yeni bir entegrasyon projesi etrafında bölge ülkelerini çekim merkezine alarak güneyinde Çin, batısında ise AB gibi iki önemli kıta komşusuna karşı geniş bir bölgesel birliğin lideri olarak daha güçlü bir pozisyon elde edebilecektir (Wilson, 2014, s. 190; Trenin, 2014, s. 4).

Küresel siyasetin çekim merkezinin Batı'dan uzaklaştığını ve farklı güç merkezlerinin oluşmakta olduğunu düşünen Rusya için, 1990'lara kıyasla artık dış politikasının ağırlık merkezi NATO ve AB'ye dönük olarak ülkenin batı tarafıyla sınırlı kalmayıp, özellikle Çin'in yükselişiyle birlikte Avrasya'nın bütününe kapsamaktadır. Putin'in henüz başbakanken oluşturmak istediği Avrasya rejimiyle ilgili, "güçlü bir supranasyonal birlik kurarak modern dünyanın kutuplarından biri haline gelmeyi ve Avrupa ve dinamik Asya-Pasifik bölgesi arasında etkili bir köprü olmayı öneriyoruz" şeklindeki vizyonu bu bağlamda açıklayıcıdır (2011). Bu denklemde AEB'nin öncü adımı olan Gümrük Birliği rejiminin oluşturulmasından itibaren Rusya, güç merkezinin Avrasya'ya doğru kaydığı temasının altını çizerek, kurmak istediği bölgesel birlikle Batı kadar Çin karşısında da gücünü konsolide etme amacını gütmektedir (Shumylo-Tapiola, 2012, s. 5-6; Torbakov, 2016, s. 254). Zira Rusya'nın AEB'ye katılmaları amacıyla Tacikistan ve Kırgızistan'a yönelik baskıları, Orta Asya'da uzun vadede potansiyel rakibi olan Çin'e karşı kendi nüfuzunu güçlendirme amacına dönüktür (Lo, 2015, s. 149). Bu bağlamda AEB projesi, sınırları belli bir coğrafi alanda Rusya'nın ekonomik ve siyasi nüfuzunu güçlendirmek kadar, sıfır toplamı oyun mantığını yansıtır şekilde eski Sovyet coğrafyasını alan dış aktörlerin etkisinden uzak tutuma amacına dönük olarak da hayata geçmiştir (Kaczmarek, 2017, s. 1040-1041). Nitekim Rusya'nın Ukrayna'yı AEB'ye dahil etmeye çalışırken, aynı zamanda muhatabını AB'den uzaklaştırma çabası ekseninde uyguladığı eş zamanlı baskı politikası bu duruma bir örnektir.

Sonuç

Eski Sovyet coğrafyasındaki bölgesel entegrasyon projelerinin öne çıkan niteliği, kurulan örgütsel mekanizmalarda Rusya'nın jeopolitik tasavvurunun temel belirleyici etken olmasıdır. Soğuk Savaş sonrasında komşularını entegrasyon projeleri etrafında bir araya getirme politikası Rusya'nın başarmaya çalıştığı bir amaç olup, bölgesel örgütler vasıtasıyla Rusya kendi gücünü kurumsallaştırmanın da arayışı içinde olmuştur. AEB bu çabaların en son örneğini teşkil

etmiştir. Her ne kadar ekonomik birliktelik AEB'nin kuruluş amacı olmuşsa da, bu oluşumun ekonomik boyutun ötesine taşınan bir nitelik taşıdığı görülmektedir. SSCB'nin çözülüşü sonrası bölgedeki ekonomik yapıların birbirlerini tamamlayıcı bir nitelik arz etmemesi, statik ekonomik modellere sahip olunması ve Rusya'nın ihracatının ezici çoğunluğunu bölge dışı ülkelere gerçekleştirmesi, AEB'nin Rusya'yı ekonomik anlamda destekleyebilecek bir potansiyele ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Komşularının Rusya'ya sunabilecekleri katkı bir yana, bilakis Rusya'nın bölgesinin baskın ekonomik gücü olarak, bölge ülkelerinin kendisinden işçi çalıştırma imkanı ve düşük fiyattan enerji tedariki gibi olanaklar çerçevesinde istifade ettikleri bir tablo söz konusudur. Bu denklemde Rusya'nın ekonomik artı değer yaratmak için AEB'yi hayata geçirdiğinden bahsetmek ciddi zorluklar içermektedir.

Bu hususların ışığında, Rusya'nın amaçları etrafında bir yakın plan okuma yapıldığında, ekonomik nedenlerden çok askeri-siyasi ve güvenlik algılarının şekillendirdiği jeopolitik etkenlerin yeni bir Avrasya rejiminin kuruluşuna yön verdiği görülmektedir. AEB'nin hayata geçeceği konjonktürde çok kutuplu dünya düzeni savunusuna yapılan vurgu ve Rusya'nın dünyadaki başlıca güç merkezlerinden biri olması gerektiğine dair ortaya konulan dış politika vizyonu, bu kanaate güçlü bir zemin sunmaktadır. Önceki entegrasyon projelerinden istediği verimi elde edememiş olan Rusya'nın AEB'nin kuruluşuyla, kendisini daha hazır hissettiği 2007/2008 sonrası dünya konjonktüründe, yeni bir bölgesel birliğin lider ülkesi olarak Batı ve Çin arasındaki geniş orta alanı kontrol etme amacına dönük bir hamle ortaya koyduğu bu çalışmada ulaşılan sonuçtur.

Rusya'nın bağlayıcı niteliği ile öne çıkan bir entegrasyon projesini daha da ileri bir aşamaya taşıyarak, istediği düzeyde bir supranasyonal mahiyet kazandırması ve siyasi entegrasyonu da halihazırdaki yapıya eklememesi ise, bölge ülkelerinin kendisinden duydukları kaygılar ve egemenlik hakları konusunda hissettikleri çekinceler nedeniyle kolay görülmemektedir. Genel bir açıdan bakıldığında, Rusya'nın jeopolitik çıkarları ışığında, Avrasya'da eski Sovyet coğrafyasının kapsadığı alanda komşuları üzerinde nüfuzunu konsolide etme çabalarını sürdüreceği ve bu bağlamda bölgesel örgütlerin kendisi için işlevsel olmaya devam edeceği sonucuna, SSCB'nin dağıldığı ilk yıllardan itibaren izlenen dış politikanın gösterdiği gibi, ulaşmak mümkündür. Rusya'nın küresel ölçekte faaliyet gösteren büyük bir güç olduğu ve bölgesinde kendi liderliğinde ve jeopolitik öngörüsüne uygun bir düzen tesis etmenin, kendisinin küresel oyunculuk potansiyelini yakından ilgilendirdiğinin altı çizilmelidir. Bu çalışmada ortaya konulduğu üzere, AEB'nin niceliksel genişlemesi yönünde harcanan çabalar, Rusya'nın azami sayıda bölge ülkesini yörüngesine alıp, geniş bir bölgesel örgütün varlığı üzerinden uluslararası sistemde müstakil bir güç merkezinin lideri olma amacına matuftur.

AEB'nin supranasyonal nitelikte bir bütünleşme yaratabildiği ölçüde Rusya'nın AB ve Çin arasında sıkışmış bir bölgesel/uluslararası güç olarak jeopolitik çıkar, nüfuz alanının Arktik bölgesini de içine alacak şekilde genişleyeceği söylenebilir. Ancak tüm bunlar için Avrasya ülkelerinin materyal güç kapasitelerinin henüz yeterli olmadığı ve Rusya'nın bu doğrultuda bir rıza imalinin henüz isteneni vermekten uzak kaldığı gözden kaçmamaktadır.

Kaynakça

- (2006, 7 June) “Russia Calls NATO Plans ‘Colossal’ Shift – Europe – International Herald Tribune”, *New York Times*.
- (2015) “Eurasia’s Economic Bloc at Risk from Geopolitics”, *Strategic Comments*, 21 (5): xi-xii.
- (2016, 1 December) “Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248, [Erişim Tarihi: 21.10.2017].
- Abdullo, R. (2015, March 26) “Tajikistan and Eurasian Integration Project”, *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*.
- Akal, M., R. Şen (2005) “Avrupa Birliği Üyelerinde İhracat ve İthalatın Gelişimi”, içinde O. Kaymakçı (der.), *Avrupa Birliği Üzerine Notlar*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 119-152.
- Allison, R. (2013) *Russia, the West, and Military Intervention*, Oxford: Oxford University Press.
- Balakishi, S. (2016) “Eurasian Economic Union: Russia’s New Foreign Policy in the South Caucasus”, *Maastricht School of Management*, Working Paper No. 2016/1.
- Blank, S. (2013, August 21) “Russia Pressures Armenia to Join Customs Union”, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12793-russia-pressures-armenia-to-join-customs-union.html>, [Erişim Tarihi: 26.07.2017].
- Buckley, N., R. Olearchyk (2013, 11 November) “Eastern Europe: Which Way to Turn?”, *Financial Times*.
- Bukkvoll, T. (2004) “Private Interests, Public Policy: Ukraine and the Common Economic Space Agreement”, *Problems of Post-Communism*, 51 (5): 11-22.
- Bukkvoll, T. (2014, 19 March) “Russia May Gain Small and Lose Big”, *Politico*, <https://www.politico.eu/article/russia-may-gain-small-and-lose-big/>, [Erişim Tarihi: 13.12.2017].
- Dragneva, R., K. Wolczuk (2015a) “European Union Emulation in the Design of Integration”, in D. Lane and V. Samokhvalov (eds.), *The Eurasian Project and Europe Regional Discontinuities and Geopoliticsed*, New York: Palgrave Macmillan, 135-152.
- Dragneva, R., K. Wolczuk (2015b) *Ukraine Between the EU and Russia: The Integration Challenge*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dragneva, R., K. Wolczuk (2016) “Between Dependence and Integration: Ukraine’s Relations with Russia”, *Europe-Asia Studies*, 68 (4): 678-698.
- Dragneva, R., K. Wolczuk (2017, May) “The Eurasian Economic Union: Deals, Rules and the Exercise of Power”, *Chatham House: The Royal Institute of International Affairs*.
- Gvosdev, N. K., C. Marsh (2014) *Russian Foreign Policy: Interests, Vectors, and Sectors*, California: CQ Press.
- Inozemtsev, V. (2014) “Russia Turns East: Eurasian Integration, Regional Development, and the West as East”, in K. Liik (ed.), *Russia’s ‘Pivot’ to Eurasia*, London: European Council on Foreign Relations, 62-68.
- International Crisis Group (2016, 20 July) “The Eurasian Economic Union: Power, Politics and Trade”, *Europe and Central Asia Report*, No: 240.
- International Crisis Group (2017, 27 July) “Central Asia’s Silk Road Rivalries”, *Europe and Central Asia Report*, No: 245.
- Kaczmarek, M. (2017) “Two Ways of Influence-Building: The Eurasian Economic Union and the One Belt, One Road Initiative”, *Europe-Asia Studies*, 69 (7): 1027-1046.

- Karimov, I. (2015, 13 January) "Karimov: Uzbekistan Will Never Join Soviet-Style Alliance", <https://www.rferl.org/a/karimov-says-uzbekistan-never-joins-ussr-like-alliance/26791545.html>, [Erişim Tarihi: 09.08.2017].
- Khabarov, S. (1995) "Commonwealth of Independent States: Treaty on Creation of Economic Union", *International Legal Materials*, 34 (5): 1298-1310.
- Kirkham, K. (2016) "The Formation of the Eurasian Economic Union: How Successful is the Russian Regional Hegemony?", *Journal of Eurasian Studies*, 7: 111-128.
- Kuchins, A. C., J. Mankoff, B. Oliver (2015a, June) "Central Asia in a Reconnecting Eurasia: Kyrgyzstan's Evolving Foreign Economic and Security Interests", *Center for Strategic and International Studies*.
- Kuchins, A. C., J. Mankoff, B. Oliver (2015b, June) "Central Asia in a Reconnecting Eurasia: Tajikistan's Evolving Foreign Economic and Security Interests", *Center for Strategic and International Studies*.
- Lavrov, S. (2017, 18 February) "Foreign Minister Sergey Lavrov's Address and Answers to Questions at the 53rd Munich Security Conference", http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2648249, [Erişim Tarihi: 20.09.2017].
- Libman, A. (2017) "Russian Power Politics and the Eurasian Economic Union: The Real and the Imagined", *Rising Powers Quarterly*, 2 (1): 81-103.
- Libman, A., E. Vinokurov (2012) *Holding-Together Regionalism: Twenty Years of Post-Soviet Integration*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lo, B. (2002) *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lo, B. (2015) *Russia and the New World Disorder*, Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Mankoff, J. (2009) *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Nolte, D. (2010) "How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics", *Review of International Studies*, 36 (4): 881-901.
- Nygren, B. (2008) *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards the CIS Countries*, New York: Routledge.
- Parshin, K. (2015, 15 January) "Eyeing Tajikistan's Weak Spot, Russia Presses for Integration", *Eurasianet*.
- Popescu, N. (2014, September) "Eurasian Union: The Real, the Imaginary and the Likely", *European Union Institute for Security Studies*, Chaillot Paper No: 132.
- Putin, V. (2011, 3 October) "A New Integration Project for Eurasia: The Future in the Making", <https://russiaeu.ru/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-new-integration-project-eurasia-future-making-izvestia-3->, [Erişim Tarihi: 21.07.2017].
- Putin, V. (2012, 7 May) "Vladimir Putin Inaugurated As President of Russia", <http://en.kremlin.ru/events/president/news/15224>, [Erişim Tarihi: 16.11.2017].
- Putin, V. (2013, 19 September) "Meeting of the Valdai International Discussion Club", <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19243>, [Erişim Tarihi: 12.08.2017].
- Putin, V. (2014, 4 June) "Vladimir Putin's Interview with Radio Europe 1 and TF1 TV Channel", <http://en.kremlin.ru/events/president/news/45832>, [Erişim Tarihi: 29.06.2017].
- Putz, C. (2016, 19 July) "Tajikistan: The Eurasian Economic Union's Next Member?", *The Diplomat*.
- Russell, M. (2017, April) "Eurasian Economic Union: The Rocky Road to Integration", [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599432/EPRS_BRI\(2017\)599432_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599432/EPRS_BRI(2017)599432_EN.pdf), [Erişim Tarihi: 29.01.2018].

- Sakwa, R. (2015) Eurasian Integration: A Project for the 21st Century?, in D. Lane and V. Samokhvalov (eds.), *The Eurasian Project and Europe Regional Discontinuities and Geopoliticised*, New York: Palgrave Macmillan, 53-71.
- Sakwa, R. (2008) *Russian Politics and Society*, Oxon: Routledge.
- Salimov, O. (2015, 7 January) “Tajikistan Paves the Way to Eurasian Union”, <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13113-tajikistan-paves-the-way-to-urasian-union.html>, [Erişim Tarihi: 08.08.2015].
- Semeniy, O. (2007) “Ukraine’s European Policy as an Alternative Choice – Achievements, Mistakes and Prospects”, in S. Velychenko (ed.), *Ukraine, the EU and Russia History, Culture and International Relations*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 123-137.
- Shumylo-Tapiola, Olga. (2012, October) “The Eurasian Customs Union: Friend or Foe of the EU”, *The Carnegie Papers*.
- Strzelecki, J. (2016, 27 January) “The Eurasian Economic Union: A Time of Crisis”, *The Centre for Eastern Studies*, No: 195.
- Tarr, D. G. (2016) “The Eurasian Economic Union of Russia, Belarus, Kazakhstan, Armenia, and the Kyrgyz Republic: Can It Succeed Where Its Predecessor Failed?”, *Eastern European Economics*, 54 (1): 1-22.
- Torbakov, I. (2016) “Managing Imperial Peripheries: Russia and China in Central Asia”, in T. Fingar (ed.), *The New Great Game: China and South and Central Asia in the Era of Reform*, Stanford: Stanford University Press, 240-272.
- Traynor, I. (2014, 1 September) “Kazakhstan is Latest Russian Neighbour to Feel Putin’s Chilly Nationalist Rhetoric”, *The Guardian*.
- “Treaty on the Eurasian Economic Union”, <https://docs.eaeunion.org/en-us/pages/displaydocument.aspx?s=bef9c798-3978-42f3-9ef2-d0fb3d53b75f&w=632c7868-4ee2-4b21-bc64-1995328e6ef3&l=540294ae-c3c9-4511-9bf8-aaf5d6e0d169&entityid=3610>, [Erişim Tarihi: 15.08.2017].
- Trenin, D. (2011) *Post-Imperium: A Eurasian Story*, Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Trenin, D. (2014, June) “The Ukraine Crisis and the Resumption of Great-Power Rivalry”, *Carnegie Moscow Center*.
- Tsygankov, A. (2015) “Vladimir Putin’s Last Stand: The Sources of Russia’s Ukraine Policy”, *Post-Soviet Affairs*, 31 (4): 279-303.
- “Where Did Russian Federation Export in 2016?”, <http://atlas.cid.harvard.edu/explore/?country=186&partner=undefined&product=undefined&productClass=HS&startYear=undefined&target=Partner&year=2016>, [Erişim Tarihi: 18.11.2017].
- Wilson, A. (2014) *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, New Haven: Yale University Press.
- Wilson, J. L. (2016) “The Eurasian Economic Union and China’s Silk Road: Implications for the Russian–Chinese Relationship”, *European Politics and Society*, 17 (1): 113-132.
- World Bank (a) “Data Bank-World Development Indicators”, http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?Code=NY.GDP.MKTP.CD&id=1ff4a498&report_name=Popular-Indicators&populartype=series&ispopular=y#, [Erişim Tarihi: 17.11.2017].
- World Bank (b) “Data Bank-World Development Indicators”, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.CD&country=RUS>, [Erişim Tarihi: 17.11.2017].
- World Bank (c) “GDP Ranking, 2016”, <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.xls>, [Erişim Tarihi: 05.10.2017].

EKLER:

12 ÜLKE TOPLAMI	ÖZBEKİSTAN	UKRAYNA	TÜRKMENİSTAN	TACİKİSTAN	RUSYA	MOĞOLİSTAN	KIRGIZİSTAN	KAZAKİSTAN	GÜRCİSTAN	BELARUS	AZERBAYCAN	ERMENİSTAN				
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
70.516,7	2.697,0	13.956,0	1.785,0	675,1	33.880,1	614,5	554,1	4.987,0	709,4	8.646,2	1.172,0	840,3	2000			
82.349,6	2.814,0	15.775,1	2.348,8	687,5	41.865,4	637,7	467,2	6.446,0	753,2	8.286,4	1.430,9	837,5	2001			
88.785,3	2.425,0	16.975,9	2.119,4	720,5	46.177,0	690,7	579,4	6.581,1	795,5	9.092,3	1.665,6	962,9	2002			
112.903,4	2.662,0	23.020,4	2.512,0	880,8	57.346,0	801,0	717,0	8.402,0	1.141,2	11.558,0	2.626,4	1.236,6	2003			
149.125,7	3.392,0	28.996,8	2.184,5	1.191,3	75.569,0	1.021,1	940,9	12.773,5	1.845,6	16.345,5	3.515,9	1.349,8	2004			
186.760,8	3.665,8	36.122,0	2.219,0	1.330,0	98.707,3	1.184,3	1.107,8	17.333,2	2.490,0	16.698,7	4.211,2	1.691,5	2005			
251.515,3	4.379,9	45.021,6	2.254,1	1.725,0	137.811,1	1.485,6	1.718,2	23.661,0	3.674,5	22.323,2	5.266,7	2.194,4	2006			
349.904,3	4.848,2	60.600,6	2.289,7	2.547,0	199.726,0	2.117,3	2.417,0	32.686,6	5.214,1	28.693,1	5.712,2	3.052,6	2007			
467.378,4	7.076,4	85.448,4	2.325,9	3.273,0	267.051,2	3.615,8	4.072,3	37.815,4	6.055,7	39.381,3	7.161,8	4.101,2	2008			
306.047,1	9.023,0	45.412,9	2.362,7	2.570,0	170.826,6	2.131,3	2.973,9	28.408,7	4.475,3	28.569,0	6.119,1	3.174,6	2009			
384.114,9	8.386,1	60.737,1	2.400,1	2.657,0	228.911,7	3.277,9	3.222,6	24.023,6	5.235,8	34.884,5	6.596,8	3.781,8	2010			
519.766,7	9.952,9	82.607,5	2.438,0	3.206,0	306.091,5	6.526,9	4.260,7	38.010,2	7.071,6	45.759,1	9.732,9	4.109,3	2011			
543.339,6	11.218,4	84.656,7	2.476,6	3.778,0	316.192,9	6.738,9	5.373,2	44.538,1	8.053,9	46.404,4	9.641,7	4.266,9	2012			
539.603,5	13.798,8	76.986,0	2.515,7	4.151,0	314.945,1	6.354,7	5.983,0	48.804,6	8.022,3	43.022,7	10.763,4	4.256,2	2013			
473.830,2	16.972,8	54.381,4	2.555,5	4.297,4	286.648,8	5.236,6	0,0	41.295,5	8.601,8	40.502,4	9.178,6	4.159,5	2014			
336.127,8	20.876,8	37.516,2	2.595,9	3.434,9	182.782,0	3.797,2	4.068,1	30.567,2	7.730,1	30.291,5	9.211,1	3.257,0	2015			

Tablo 1:
Avrasya
Ülkeleri
2000-2015
İthalat
Rakamları
(Milyon
Dolar)

Tablo 2: Avrasya Ülkeleri 2000-2015 İhracat Rakamları (Milyon Dolar)																
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ERMENİSTAN	294,1	335,8	527,2	670,5	722,9	937,0	1.004,0	1.121,2	1.055,0	684,0	1.011,4	1.320,4	1.428,1	1.467,8	1.490,2	1.482,7
AZERBAIJAN	1.745,3	2.314,3	2.167,5	2.591,7	3.615,4	4.347,2	6.372,2	6.058,3	47.756,2	14.688,7	21.278,4	26.480,2	23.827,2	23.904,1	21.751,7	11.326,8
BELARUS	7.331,1	7.450,6	8.020,9	9.945,6	13.751,7	15.977,2	19.738,5	24.275,2	32.570,8	21.304,2	25.283,5	41.418,7	46.059,9	37.203,0	36.080,5	26.660,4
GÜRCİSTAN	322,7	317,6	345,9	461,4	646,9	865,5	935,1	1.232,4	1.497,5	1.133,6	1.677,3	2.186,4	2.376,6	2.910,6	2.861,0	2.204,7
KAZAKİSTAN	8.679,4	8.639,1	9.642,7	12.915,9	20.079,0	27.846,1	38.244,4	47.747,9	71.172,0	43.195,8	57.244,1	88.107,9	92.281,5	84.698,5	79.458,7	45.954,4
KIRGIZİSTAN	504,5	476,1	460,3	581,7	718,7	672,0	794,1	1.134,2	1.617,6	1.178,3	1.488,4	1.978,9	1.683,2	1.773,2	0,0	1.441,5
MOĞOLİSTAN	535,8	521,4	524,0	615,9	869,7	1.064,9	1.542,8	1.889,0	2.539,3	1.902,6	2.899,2	4.780,4	4.384,6	4.272,7	5.774,6	4.669,5
RUSYA	103.092,7	99.868,4	106.692,0	133.655,7	181.600,4	241.451,7	301.550,7	352.266,4	467.994,0	301.796,1	397.067,5	516.992,6	524.766,4	527.265,9	497.833,5	343.907,7
TACİKİSTAN	784,3	651,6	737,0	797,2	914,9	909,0	1.399,0	1.468,0	1.409,0	1.010,0	1.195,0	1.257,3	1.359,7	1.161,8	977,3	890,6
TÜRKMENİSTAN	2.506,0	2.620,2	2.855,6	2.632,0	2.973,0	3.030,5	3.089,1	3.148,8	3.209,7	3.271,7	3.335,0	3.399,4	3.465,1	3.532,1	3.600,4	3.670,0
UKRAYNA	14.572,5	16.264,7	17.927,4	23.066,8	32.666,1	34.228,0	38.367,6	49.294,4	66.952,3	39.695,6	51.430,3	68.393,0	68.694,5	63.320,5	53.913,3	38.127,0
ÖZBEKİSTAN	2.817,0	2.708,0	2.513,0	3.189,0	4.280,0	4.748,9	5.616,6	8.029,4	10.369,3	10.735,4	11.587,5	13.254,0	12.284,8	15.087,2	18.528,9	22.755,8
12 ÜLKE TOPLAMI	143.185,4	142.167,9	152.413,6	191.123,5	262.838,9	336.077,8	418.654,1	497.665,2	708.142,6	440.596,0	575.497,5	769.569,3	782.611,8	766.597,5	722.270,3	503.091,1

Tablo 3: Avrasya Ülkeleriyle AB-Çin-ABD İthalat-İhracat Rakamları Karşılaştırması (2000-2015)								
	28 AB ÜLKESİ		ÇİN		ABD		AVRASYA 12 ÜLKE TOPLAMI	
	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT
2000	913.277,7	781.049,7	225.093,7	249.202,6	1.258.080,3	780.331,8	70.516,7	143.185,4
2001	876.782,4	791.646,4	243.552,9	266.098,2	1.180.073,8	731.006,0	82.349,6	142.167,9
2002	917.510,6	861.290,9	295.170,1	325.596,0	1.202.284,5	693.222,4	88.785,3	152.413,6
2003	1.082.281,7	1.006.640,8	412.759,8	438.227,8	1.305.091,6	723.608,6	112.903,4	191.123,5
2004	1.301.923,9	1.209.679,7	561.228,7	593.325,6	1.525.268,5	817.905,6	149.125,7	262.838,9
2005	1.515.272,8	1.345.822,6	659.952,8	761.953,4	1.732.320,8	904.339,5	186.760,8	336.077,8
2006	1.786.695,0	1.499.993,3	791.460,9	968.935,6	1.918.997,1	1.037.029,2	251.515,3	418.654,1
2007	2.020.311,8	1.757.322,9	956.115,4	1.220.059,7	2.017.120,8	1.162.538,1	349.904,3	497.665,2
2008	2.386.983,9	2.026.063,0	1.132.562,2	1.430.693,1	2.164.834,0	1.299.898,9	467.378,4	708.142,6
2009	1.757.279,4	1.600.133,8	1.005.555,2	1.201.646,8	1.601.895,8	1.056.712,1	306.047,1	440.596,0
2010	2.064.925,1	1.858.701,8	1.396.001,6	1.577.763,8	1.968.259,9	1.278.099,2	384.114,9	575.497,5
2011	2.443.310,5	2.241.192,7	1.743.394,9	1.898.388,4	2.263.619,1	1.481.682,2	519.766,7	769.569,3
2012	2.354.197,8	2.251.606,3	1.818.199,2	2.048.782,2	2.334.677,7	1.544.932,0	543.339,6	782.611,8
2013	2.283.753,4	2.396.151,9	1.949.992,3	2.209.007,3	2.326.590,2	1.577.587,3	539.603,5	766.597,5
2014	2.281.341,9	2.339.708,9	1.958.021,3	2.342.343,0	2.410.855,5	1.619.742,9	473.830,2	722.270,3
2015	1.949.224,7	2.041.196,2	1.681.670,8	2.281.855,9	2.306.822,2	1.503.870,4	336.127,8	503.091,1